

MUINSUSKAITSE

ROTERMANNI ELEVAATORIHOONE / VÄÄNA MÕIS / SUUREMÕISA MÕIS / ARSENALI KESKUS
PIIRISSAARE IKOONIDE KONSERVEERIMISTALGUD / TALLINNA VANALINNA MUINSUSKAITSEALA 50
MÕISATE KUNSTIKOGUD / KULTUURIVÄÄRTUSTE EBASEADUSLIK KAUBANDUS

Toimetaja Reesi Sild

Keeletoimetaja Kristel Ress (OÜ Päevakera)

Korrektor Airi Männik (OÜ Päevakera)

Kujundaja Tuuli Aule

Väljaandjad Muinsuskaitseamet, Tallinna

Linnaplaneerimise Ameti muinsuskaitse osakond,

Eesti Kunstiakadeemia muinsuskaitse ja

konserveerimise osakond

Kolleegium Boris Dubovik, Lilian Hansar, Hilikka

Hiiop, Juhan Kilumets, Ilme Mäesalu, Oliver Orro,

Carolin Pihlap, Siim Raie, Anneli Randla, Tõnu Sepp,

Triin Talk, Leele Välja

Esikaanel Rotermanni elevaatorihooned

Foto Tõnu Tunnel

Tagakaanel

Rotermanni elevaatorihooned trepikojad kõrguvad

läbi kuue korruse. Foto Tõnu Tunnel 5

Arsenali keskus

Foto Tõnu Tunnel 11

Tallinna Linna Tütarlaste Kommertsgümnaasium

(praegu Tallinna Inglise Kolledž) u 1916. a

Foto Eesti Ajaloomuuseum 49

Konserveeritud joonistus Jeesusest Rõuge Maarja

kiriku seinal

Foto Martin Mark 63

Arheoloogilised kaevamised Haljala kirikus

Foto Villu Kadakas 71

Pöide Maarja kiriku tornivõlviku päiskivile

maalitu sai hüüdnime Pöide Juku

Foto Peeter Säre 79

Kaitsekleebis katab Elmar Kitse teost „Kolm neidu“

Foto Helen Volber 89

Aerofoto Patarei merekindlusest

Foto Maa-ameti aerofoto 101

Rootsi kuninga Karl XI 1666. a määruse esikaas .. 117

Autoriõigused Muinsuskaitseamet, Tallinna

Linnaplaneerimise Ameti muinsuskaitse osakond,

Eesti Kunstiakadeemia muinsuskaitse ja

konserveerimise osakond, 2017

Trükkinud AS Printon

ISSN 2228-2033

AUTORID

MUINSUSKAITSEAMET: peadirektor Siim Raie; restaureerimis- ja arendusosakonna juhataja Kais Mattheus, vaneminspektorid Silja Kõnsa (Lääne-Harjumaa), Nele Rent (Pärnumaa), Kaarel Truu (Lääne-Virumaa), Kersti Siim (Võrumaa); arhitektuurimälestiste peainspektor Triin Talk, kunstimälestiste peainspektor Linda Lainvoo, arheoloogia-mälestiste peainspektor Ulla Kadakas, arheoloogia vaneminspektor Nele Kangert, kunstimälestiste inspektor Kadri Tael, veealuse pärandi vaneminspektor Maili Roio

EESTI KUNSTIAKADEEMIA MUINSUSKAITSE JA RESTAUREERIMISE OSAKOND: osakonnajuhataja Anneli Randla, dotsent Hilikka Hiiop, teadur Oliver Orro

KULTUURIMINISTEERIUM: kultuuriväärtuste asekanstler Tarvi Sits, muinsuskaitseõunik Liina Jänes, mõisakoolide programmi juht Riin Alatalu

KONSERVEERIMIS- JA DIGITEERIMISKESKUS KANUT: Viljar Vissel, Grete Ots, Maris Allik

EESTI KUNSTIMUUSEUM: Kadrioru kunstimuuseumi kuraator-koguhoidja Tiina-Mall Kreem, maalikonservaator Johanna Lamp, registrar Helen Volber

TALLINNA LINNAMUUSEUM: teadur Risto Paju

EESTI ARHITEKTUURIMUUSEUM: teadur Sandra Mälk

TALLINNA KIRJANDUSKESKUS: direktor Maarja Vaino

KULTUURILEHT SIRP: arhitektuuritoimetaja Merle Karro-Kalberg

TALLINNA ÜLIKOOL: ajaloo, arheoloogia ja kunstiajaloo keskuse teadur Villu Kadakas

TARTU ÜLIKOOL: arheoloogia vanemteadur Andres Tvaauri

TŠEHHI PARDUBICE ÜLIKOOL: seinamaalingute ja sgrafiito restaureerimise õppetooli juhataja Jan Vojtechovský

TALLINNA LINNAPLANEERIMISE AMETI MUINSUSKAITSE OSAKOND: vanalinna juhtivspetsialist Henry Kuningas, eeslinnade peaspetsialistid Artur Ümar ja Timo Aava, kunstimälestiste peaspetsialist Eero Kangor

TARTU LINNAVALITSUS: arhitektuuri ja ehituse osakonna kultuuriväärtuste teenistuse vanemspetsialist Egle Tamm

SÄÄSTVA RENOVEERIMISE INFOKESKUSE TARTU ÜHENDUS: juhatus liige Andrus Rehema

RESTAURAA TORID, KONSERVAATORID: Eva Mölder (OÜ Rändmeister), Anita Jõgiste (KAR-Grupp AS), Kerli Pütsepp (OÜ Wieseland), Pille Vilgota, Kätlin Kaganovitš, Claudia Valge (Enne OÜ)

ARHEOLOOGID: Rivo Bernotas, Keiti Randoja (Arheox OÜ), Toomas Tamla

AJALOOLASED: Juhan Kilumets (OÜ Rändmeister), Leele Välja (OÜ Arhitektuuriväljad), Aleksandr Pantelejev, Tõnu Sepp (OÜ Muinassepp)

MUINSUSKAITSJA: Jaan Vali

MAASTIKUARHITEKT: Mart Hiob (Artes Terrae OÜ)

PROJEKTEERIJAD: Nele Rohtla (OÜ Mõisaprojekt), Svea Volmer (OÜ Vana Tallinn)

OMANIKUD VÕI NENDE ESINDAJAD: Jüri Raud, Deivy Paavo (Gastorfa OÜ)

KIRJANIK: Mehis Heinsaar

SISUKORD

EESSÕNA

Oma jälje jätmine S. Raie	2
Õhtu vanas majas M. Heinsaar	3

AASTA OBJEKT

Rotermanni elevaatorihoone kui Eesti tööstuse kroonimata kuningas A. Ümar, D. Paavo	6
---	---

ARHITEKTUUR

Kultuuritempli ilu taas päevavalgel S. Konsa, N. Rohtla ...	12
Suuremõisa mõisa peahoone restaureerimine N. Rohtla, V. Vissel	16
Polnuks Arsenal, poleks Eesti Vabariiki A. Ümar	20
Kas tööstuspärandit tuleks restaureerida või rekonstrueerida? H. Kuningas	24
Riigikontroll kolis Toompeale H. Kuningas, K. Pütsepp, V. Vissel	27
Villa Mon Repos' interjöörid T. Aava	29
Ühe ajaloolise hoone stiilipõhine restaureerimine T. Aava, E. Kangor, C. Valge	31
Tallinna Linnamuuseumi raidkivimuuseum Ingeri bastioni käikudes R. Paju	33
Imelise asukohaga Lossi 32 majade restaureerimine Tartus E. Tamm	35
Põide kirikul ukсед ees, valgus majas J. Kilumets, E. Mölder	37
Uue katuse saanud kirikud E. Tamm, K. Siim, N. Rent ...	39
Vana-Vigala mõisa väikese valitsejamaaja lugu omaniku sulest J. Raud	41
Tartu tapamaja värav Võru tänaval E. Tamm	43
Pärnu kuurordi uued elamud L. Välja	44
Rakvere Teatri kino kui Kaduviku Vare K. Truu	48

AJALUGU

Sambaid saja aasta tagant O. Orro	50
Kisub linnaks. Viis alevit 1926. aastal S. Mälk	54
Uus 18 Tallinnas kui väike muinsuskaitsemaailm K. Tael	57
„Tõde ja õigus“ 90 M. Vaino	60

KUNST

Mis on saanud mõisate kunstikogudest? V. Vissel	64
Salapärane kahhelahi – kas krahvinna kunstiprojekt? A. Ümar	67
Rõuge taasavastatud Jeesus G. Ots, M. Allik	68
Audru patsient S. Volmer	70

ARHEOLOOGIA

Meie muinaslinnused ja muinsuskaitse U. Kadakas, T. Tamla	72
Pärand maapõues N. Kangert	75
Uuringud Haljala kiriku põranda vahetusel V. Kadakas	77

Tallinna Ülemiste veejuhtme arheoloogilisest uurimisest R. Bernotas, K. Randoja, A. Tvauri	78
--	----

UURINGUD JA LEIUD

Huvitavad leiud Tallinna vanalinna kaupmeheelamus A. Pantelejev	80
Välisvärvi uurimisest Eesti linnades. Kuhu edasi? P. Vilgota, K. Kaganovitš	82
„Russalka“ monumendi uuringud E. Kangor	84
„Christian Ackermann – Tallinna Pheidias, ülbe ja andekas“ T.-M. Kreem	85
Keskaegsete seinamaalingute uued leiud Põide ja Keila kirikus A. Randla	86
Õisu mõisa peahoone suure saali maalingud H. Hiiop	88
Üllatusterohke Riisipere mõisa härrastemaja A. Jõgiste	88

TEHNOLOOGIA

Nanolubja kasutamine konserveerimises H. Hiiop, J. Vojtechovsky	90
Esimene näide seinamaali päästmise aktsiooni edukast lõpust H. Hiiop, J. Lamp, H. Volber	92
Kas munakivitee ehitamine on juba kadunud kunst? T. Sepp, H. Kuningas	95
Illuste mõisa peahoone katuse restaureerimine N. Rent	99

PÄEVAKAJALIST

Ootuste ja hirmudega laetud Patarei T. Talk	102
Kaitseministeerium ehituspärandit hoidmas T. Sits	104
Piirissaare palvela põlengus kannatada saanud mälestiste päästmisest L. Lainvoo	106
Kultuuriväärtuste ebaseaduslik kaubandus ja selle ohjeldamine L. Lainvoo, N. Kangert	109
Üldplaneeringute muinsuskaitse eritingimused Tartu näitel M. Hiob	111
Tartu kesklinna üldplaneering E. Tamm	113
Ehituspärandi hoidmine rohujuuresandil A. Rehema	116

KROONIKA

In memoriam: Mari Loit K. Matteus	118
Tallinna vanalinna muinsuskaitseala 50 R. Alatalu	120
1666 ja 1966 kui olulised aastad Eesti muinsuskaitse ajaloos R. Alatalu	122
Euroopa kultuuripärandi märgis eksponeerib ühist kultuuriruumi L. Jänes	125
Mõisakoolide programm lõpetab R. Alatalu	126
Põlvkonnad muinsuskaitsetes M. Karro-Kalberg	127
Uued mälestised M. Roio, L. Lainvoo, T. Talk	131
Muinsuskaitseamet tunnustab	134
Uued trükised	135
Ajaloolistest Eesti päästejaamadest J. Vali	136

OMA JÄLJE JÄTMINE

Siiim Raie

Pühendame selle raamatu 2016. aastal meie seast lahkunud kolleegile Mari Loidile. Tema jalajälg Eesti muinsuskaitse radadel on suur ja sügav ning ootab väärikaid järeltulijaid.

Kultuuripärandit võib piltlikult kujutada kui inimtegevuse tulemuse koorekihti – olulisuse ja tähenduslikkuse poolest selle rammusamat osa. Kogu kultuuripärandist veel omakorda mürdosa on riiklikult kaitstav mälestistena. Eestis on see kiht õite õhuke. Ehitistest on kaitse all vähem kui 1% ja kogu kunstiloomingust tõenäoliselt veel vähem.

Kõike ei olegi võimalik ja mõistlik seadusega kaitsta. Kultuuripärand on seda väärtuslikum ja väärtustatum, mida rohkem ta meid igapäevases kasutuses ümbritseb. See on loomulik osa elust, mis vajab hoolt ja hoidmist.

Restaureerimine ei ole lõpuni ohutu tegevus isegi siis, kui seda teostavad asjatundlikud inimesed ja kui kõik käib kokkulepitud plaani kohaselt. Selle käigus kipub ikka üht-teist kaduma minema – kui mitte füüsilises plaanis, siis tajutataval tasanditel. Uueks ja ilusaks restaureerimine pole aga kindlasti meie soovitud eesmärkide hulgas, nagu ka mitte koledaks restaureerimine.

Muinsuskaitse on valdkond, mis ühest küljest tegeleb praktiliste küsimustega. See on säilitusteadus sellest, mida ja kuidas säilitada. Teisest küljest tegeleb muinsuskaitse filosoofiaga, küsides, mida säilitatavad väärtused meile tähendavad ja kuidas nad on osa meie identiteedist. Üks ei saa läbi teiseta ja pigem ongi teine külg esimese eelduseks.

Marju Lepajõe leiab oma 2017. a artiklis „Tarkus ja õiglus kaitsevad kõiki“ ajakirjas Akadeemia, et „Praegusel akadeemilisel olukorral, kus pool ühiskonnast ja inimestest jäetakse uurimata ja õpetamata [...], on omad metodoloogilised tagajärjed: siit järgmine samm on mitte eeldada, et inimtegevus lähtuks mõtetegevusest,

et füüsilised ehitised lähtuks vaimsetest ehitistest“.¹ See on väga lähedal muinsuskaitse igapäeva olukordadele: mõtlemine on defitsiitsem kui tegutsemine. Kahjuks hakatakse mälestise füüsilist olukorda tihti parandama enne, kui on pikemalt mõeldud selle tähendusele.

Veel oleme kohanud suhtumist, et teeme tööd ära enne, kui muinsuskaitse oma inspekteerimisega kohale jõuab. Küllap ongi vananenud arusaam järelevalvest ja inspektorite tööst visa kaduma ning keskendub liialt sõnade *järele* ja *valvama* määratlusele eraldivõetuna. Nüüdisaegse käsitluse järgi tähendab järelevalve ohu ärahoidmist. Oht on siinsel juhul kultuuriväärtuse hävimine, mitte otsene füüsiline oht, kuigi sedagi tuleb lagunevate hoonete puhul ette.

Ennetus on mälestistega tegelemisel ühtlasi sisuliselt ainuvõimalik käitumisviis, sest tagajärgedele keskendudes oleme osa sellest niigi õhukesest kihist juba kaotanud. Kultuuripärand on taastumatu ressurss ja autentsust ei ole võimalik taastada, seda saab ainult säilitada. Üheksa korda mõõda ja üks kord lõika – see sobib iga mälestise omaniku vapilauseks.

Sama on kogu muinsuskaitse bürokraatia eesmärk: tegutseda läbimõeldult ja ettevaatavalt. Milleks kõik need projektid, tegevuskavad, kooskõlastused, tööde load ja aruanded? Ikka selleks, et juba ette veenduda valitud tegevuse otstarbekuses ja soodsas mõjus pärandi säilimisele. Eriti ehituspärandi väärtust on võimalik kasvatada ja säilitada ainult siis, kui tegutseda järjekorras projekt → kooskõlastus → teostus. Tehtud-mõeldud-suhtumine on tavaliselt traagiliste tagajärgedega.

Ajalukku oma jälje jätmine nõuab nii restauraatorilt kui ka mälestise omanikult delikaatsust, ettevaatust ja vastutustunnet. See aastaraamat on täis häid näiteid – siin on tutvumiseks viimaste aastate restaureerimis- ja konserveerimistööde koorekiht.

¹ Lepajõe, M. Tarkus ja õiglus kaitsevad kõiki: Reformatsiooni mõjust hariduskäsitlusele Eestis. – Akadeemia, nr 1 (334), 2017, Tartu, lk 6.